

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ГМО ПРИ ВИРОЩУВАННІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ,
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ: ЄС ТА УКРАЇНА**

**LEGAL PRINCIPLES OF THE USE OF GMOS IN THE CULTIVATION OF AGRICULTURAL
PRODUCTS OF PLANT ORIGIN, A COMPARATIVE ASPECT: THE EU AND UKRAINE**

Іванюк А.О., студентка IV курсу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Папакиця І.В., студентка IV курсу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Шимбарьов В.О., студент IV курсу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Дана стаття присвячена розгляду прогалин правового регулювання використання генетично модифікованих організмів при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС. Чинне національне законодавство, яке регулює поводження з ГМО, є досить об'ємним, але в той же час недосконалим та має загальний характер, що зумовлює необхідність його значного доопрацювання. На думку авторів зазначена проблема має важливе значення, особливо в аспекті адаптації національного аграрного законодавства (в тому числі й щодо використання ГМО у сільському господарстві) до законодавства ЄС, в контексті набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, а також відповідно до положення Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, в якій визначено напрям розвитку в зазначеній сфері: «сприяння прозорості та розширенню експорту стратегічно визначених груп харчових продуктів та сировини на світові ринки, у тому числі на ринок ЄС: наближення законодавства України до законодавства ЄС у сфері сільського господарства, включаючи вимоги до безпечності харчових продуктів». У статті наголошується на тому, що існуючих законодавчих положень недостатньо для забезпечення повноцінного регулювання такого напрямку, крізь призму законодавства ЄС аналізується нормативна база правового регулювання ГМО у сільському господарстві України, виокремлюються нормативно-правові підходи та принципи нормативно-правового регулювання ГМО в ЄС. Авторами наголошується на недостатній врегульованості інституту юридичної відповідальності за правопорушення у сфері виробництва або обігу продукції, що містить ГМО, запропонуються шляхи вирішення зазначеної проблеми, обґрунтовується необхідність доповнення національного законодавства базовим набором принципів поводження з ГМО у сфері вирощування сільськогосподарської продукції. Низка питань статті додатково присвячена нормативно-правовому регулюванню відстежування та маркування продуктів, що містять ГМО. Запропоновано висновок стосовно того, як забезпечити якісний контроль за виробництвом генетично модифікованої продукції на всіх її етапах й мінімізувати ризики появи такої продукції без належної процедури маркування.

Ключові слова: ГМО, генетично модифіковані організми, правове регулювання ГМО, ЄС, маркування ГМО.

This article is devoted to the problem of legal regulation of the use of genetically modified organisms in the cultivation of agricultural products of plant origin in Ukraine and the EU. The current national legislation that regulates the treatment of GMOs is quite voluminous, but at the same time imperfect and of a general nature, which necessitates its significant revision. According to the authors, this problem is of great importance, especially in terms of adapting national agricultural legislation (including the use of GMOs in agriculture) to EU legislation, Ukraine's recent acquisition of the status of a candidate for EU membership, as well as in accordance with the provisions of the State Target Program of the development of the agrarian sector of the economy for the period until 2021, which defines the direction of development in the specified area: 'supporting transparency and expanding the export of strategically defined groups of food products and raw materials to world markets, including the EU market: approximation of Ukrainian legislation to EU legislation in the field of agriculture, including food safety requirements.' In the article, it is emphasized that the existing legislative provisions are not enough to ensure full regulation of such a direction, through the prism of EU legislation, the regulatory framework for the legal regulation of GMOs in the agriculture of Ukraine is analyzed, regulatory approaches and principles of regulatory regulation of GMOs in the EU are highlighted. The authors emphasize the insufficient regulation of the institution of legal responsibility for offenses in the field of production or circulation of products containing GMOs, propose ways to solve the specified problem, justify the need to supplement the national legislation with a basic set of principles for dealing with GMOs in the field of growing agricultural products. A number of questions in the article are additionally devoted to the regulatory regulation of tracking and labeling of products containing GMOs. A conclusion is given on how to ensure quality control over the production of genetically modified products at all its stages and minimize the risks of the appearance of such products without proper procedures.

Key words: GMOs, genetically modified organisms, legal regulation of GMOs, EU, labeling of GMOs.

Актуальність дослідження. Розвиток та впровадження новітніх біотехнологій, особливо генетично модифікованих організмів та ГМО продукції, є пріоритетним напрямком інноваційної діяльності в Україні, враховуючи провідні позиції нашої держави в світі як виробника і експортера зернових. Угода про асоціацію між Україною і ЄС та набуття статусу кандидата на членство в ЄС зумовлює нагальну потребу створення ефективною та прозорою системи нормативно-правового врегулювання ГМО згідно з провідними стандартами ЄС.

Метою дослідження є розкриття сутності правового забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні порівняно з країнами ЄС, аналіз правових форм щодо регулювання використання та виробництва сільськогосподарської ГМО-продукції в Україні та ЄС, а також

формулювання рекомендацій щодо удосконалення чинної нормативно-правової бази у зазначеній сфері.

Стан дослідження. Зважаючи на актуальність обраної тематики, проблема правового регулювання відносин у сфері використання ГМО в процесі сільськогосподарського виробництва викликала чималий інтерес з боку наукової спільноти. Окремі аспекти використання ГМО під час виробництва продуктів харчування досліджувалися такими науковцями: С. Бугера, О. Менів. Проблемні питання використання ГМО в ЄС розглядалися в наукових доробках Ю.Бакай, А. Гетьмана та ін, значна увага зосереджена на регламентації відносин щодо вирощування та реалізації насіння соняшнику.

Проте досі існують питання, які не були розглянуті у працях авторів, зокрема щодо запровадження та адаптування українським законодавцем досвіду ЄС у сфері виробництва,

маркування та відстеження сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, що містять ГМО. Особливої уваги вказана проблематика потребує у зв'язку із розвитком євроінтеграційних процесів у нашій державі.

Першочерговою метою створення генетичних модифікацій було отримання високого врожаю та досягнення рослинами стійкості до засухи й холодів тощо. Використання ГМО при виробництві сільськогосподарської продукції і продуктів харчування має важливе значення для забезпечення продовольчої безпеки. Водночас переважає думка про існування потенційної загрози здоров'ю людини й генетичній безпеці в цілому, а також можливих харчових, екологічних й соціально-економічних ризиків.

Загалом щодо поводження з ГМО та його використання у світі існують дві точки зору. Першою є концепція еквівалентності, яка набула поширення у США, де генетично модифікована продукція застосовується на рівні з продуктами, отриманими традиційним шляхом. Другою концепцією є принцип перестороги, це основний підхід до регулювання обігу ГМО та аналізу можливих ризиків у ЄС. Принцип перестороги передбачає, що новий продукт або процес не слід затверджувати для застосування, якщо безпечність цього продукту або процесу невідома або сумнівна [1, с. 11].

Для нормального функціонування системи державного регулювання обігу ГМО та продукції з ГМО в Україні необхідно мати належне нормативне забезпечення. Наявність необхідних нормативно-правових актів, які заповнять прогалини в чинному законодавстві, забезпечить ефективне функціонування цієї системи. На думку авторів, подальша розробка законодавства щодо регулювання ГМО має відбуватися виключно відповідно до правових норм ЄС. Це дозволить створити чітку та прозору систему регулювання, яка буде поєднана з основним торговельним партнером України – ЄС.

Розвиток національного законодавства щодо застосування ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження, умовно можна розділити на два періоди. Перший розпочався в 1998 р. після набрання чинності постановою КМУ «Про затвердження Тимчасового порядку ввезення, державного випробування, реєстрації та використання трансгенних сортів рослин в Україні» від 17 серпня 1998 р., №1304 і тривав до 2007 р. Він характеризується вноормуванням лише окремих питань застосування ГМО, у тому числі і при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження, а також відсутністю спеціалізованого нормативного правового акта в цій сфері. Другий період розвитку пов'язаний з прийняттям ЗУ «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р., № 1103-V, триває до сьогодні. Для нього притаманно врегулювання певних суспільних відносин цим Законом і видання на його виконання низки нормативно-правових актів. [1, с. 16].

Крім зазначених вище актів існує ще низка законів, що регулюють питання використання ГМО, але здебільшого в них закріплені загальні положення, що конкретизуються в постановах КМУ та наказах Міністерства аграрної політики та продовольства України, тож їх недостатньо аби охопити той масив відносин, що повинен бути врегульований [2].

Станом на сьогодні діє Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, в якій визначено напрям розвитку у зазначеній сфері: «Сприяння прозорості та розширенню експорту стратегічно визначених груп харчових продуктів та сировини на світові ринки, у тому числі на ринок ЄС: наближення законодавства України до законодавства ЄС у сфері сільського господарства, включаючи вимоги до безпечності харчових продуктів», проте таких законодав-

чих положень вкрай недостатньо для забезпечення повноцінного регулювання зазначеного напрямку [3, с. 300].

У контексті розгляду цього питання вважаємо необхідним сформулювати проблемні аспекти правового регулювання використання ГМО. Слушною є думка науковця В. Єрмоленка, який виділяє наступні недоліки в законодавстві, що спрямоване на регулювання використання ГМО: значна кількість норм щодо принципів і завдань державної політики в галузі поводження з ГМО має яскраво виражений декларативний характер; відсутність детального розподілу повноважень із контролю за ГМО за різними органами державної влади, що вимагає додаткової регламентації правового регулювання за допомогою підзаконних актів; надмірна узагальненість вимог до процедури проведення експертизи трансгенної продукції, що потребує подальшої деталізації актами міністерств; переважання відсильних приписів щодо настання юридичної відповідальності за правопорушення у сфері поводження з ГМО, що нівелює ефективність останньої. Виправданню на наш погляд є точка зору науковця, який наголошує на тому, що в механізмі правового регулювання виробництва трансгенної продукції превалують дозволи й позитивні зобов'язання за відсутності заборонних і слабкої дієвості охоронних приписів [4, с. 117].

Визначення поняття ГМО у вітчизняному законодавстві міститься у ст. 1 ЗУ «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». До того ж у цьому нормативно-правовому акті перебачено перелік основних принципів державної політики в галузі генетично-інженерної діяльності та поводження з ГМО: пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища у порівнянні з отриманням економічних переваг від застосування ГМО; забезпечення заходів щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні ГМО в господарських цілях; контроль за ввезенням на митну територію України ГМО та продукції, отриманої з їх використанням, їх реєстрацією та обігом; загальнодоступність інформації про потенційні ризики від застосування ГМО, які передбачаються використовувати у відкритій системі, та заходи щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки; державна підтримка генетично-інженерних досліджень та наукових і практичних розробок у галузі біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні ГМО в господарських цілях [5, ст. 3].

Обов'язковою вимогою, що висувається законодавством України до здійснення діяльності з використанням ГМО у замкненій системі, є те, що підприємства, установи й організації, які займаються генетично-інженерною діяльністю, мають створити у своєму складі Комісію з біологічної та генетичної безпеки проведення генетично-інженерних робіт.

Загальною умовою застосування ГМО в Україні у відкритій системі та їх вивільнення в довкілля є державна реєстрація ГМО, до проведення якої використання останніх взагалі забороняється. На сьогодні до Державного реєстру ГМО сортів сільськогосподарських рослин жоден з них не внесено, а значить, і не зареєстровано. Більше того, з урахуванням недосконалої правового регулювання відповідних суспільних відносин використання в нинішній час на території країни засобів захисту рослин, отриманих із застосуванням ГМО, загалом є неможливим [1, с. 13].

Ще одним механізмом, закріпленим у законодавстві щодо регулювання використання ГМО у сільському господарстві, є створення органів управління, які допомагають здійснювати ефективний контроль за використанням технологій генетичної інженерії в аграрному секторі виробництва. Нині в Україні діє Директорат безпечності та якості харчової продукції, що є самостійним структур-

ним підрозділом апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України та створений для виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням формування державної політики у сфері безпечності й окремих показників якості харчових продуктів, ветеринарної медицини, здоров'я та благополуччя тварин, карантину, захисту рослин. Основними завданнями Директорату є: забезпечення формування державної політики у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, ветеринарної медицини, здоров'я та благополуччя тварин, карантину, захисту рослин на основі постійного аналізу стану справ у сферах його компетенції, вироблення альтернативних варіантів розв'язання існуючих проблем; здійснення моніторингу та оцінювання результатів реалізації державної політики, розроблення пропозицій щодо її продовження або коригування; забезпечення нормативно-правового регулювання у сферах його компетенції.

Окрему увагу законодавець приділяє інформуванню громадян про вміст ГМО у продуктах, зокрема у ст. 50 Конституції України встановлено, що кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на поширення останньої. Така інформація ніким не може бути засекречена [6]. На реалізацію цього фундаментального положення ЗУ «Про захист прав споживачів» у ст. 15 вказано, що інформація про продукцію повинна містити позначку про наявність у складі продукції ГМО [7]. На думку авторів, положення про маркування харчових продуктів необхідно додати безпосередньо до ЗУ «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», оскільки закони мають більшу правову силу порівняно з підзаконними актами.

Згідно зі ст. 38 ЗУ «Про безпечність та якість харчових продуктів» забороняється обіг харчових продуктів, етикетування яких не відповідає цьому Закону та відповідним технічним регламентам. Усі харчові продукти, що знаходяться в обігу в Україні, етикетуються державною мовою України та містять у доступній для сприймання споживачем формі інформацію про наявність чи відсутність у харчових продуктах ГМО, що відображається на етикетці харчового продукту написом «з ГМО» чи «без ГМО» відповідно. Водночас написи на етикетці харчового продукту, що представляють інтерес для споживачів та призначені запобігати шахрайству або відрізнити один харчовий продукт від іншого, такі як «повністю натуральний», «оригінальний», «оригінальний», «без ГМО» тощо, та інша інформація, на додаток до тієї, що зазначена у цій статті, підлягає перевірці у порядку, встановленому відповідними нормативно-правовими актами, прийнятими на виконання цього Закону. Підсумовуючи, вітчизняний законодавець приділяє увагу маркуванню продукції, зокрема інформації про наявність чи відсутність у харчових продуктах ГМО. Однак на думку авторів, вказане регулювання не можна вважати досконалим. Пропонується, орієнтуючись на досвід ЄС, створити систему відстеження ГМО, а також продуктів харчування та кормів, що вироблені з ГМО, на всіх стадіях виробництва, переробки та розповсюдження.

Питання етикетування продуктів з ГМО розглядається також у Постанові КМУ від 13 травня 2009 р. № 468 «Про порядок етикетування харчових продуктів, які містять ГМО або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг». Відповідно до вказаної Постанови, етикетування харчових продуктів, які містять ГМО обсягом понад 0,9 відсотка або вироблені із сільськогосподарської продукції, вміст ГМО у якій становить понад 0,9 відсотка, повинне проводитися їх виробником (постачальником) із зазначенням відповідної інформації. У переліку складників харчового продукту після найменування кожного з тих, що містять ГМО чи вироблені з їх використанням, у дужках вживається напис «(генетично модифікований)», «(містить генетично

модифікований організм)» або «(вироблений з генетично модифікованого організму)» із зазначенням найменування організму або до кожного такого складника робиться відповідна виноска. [8, с. 92].

Окремого вирішення вимагає питання маркування насіннєвого матеріалу, який використовується у сільськогосподарському виробництві. ЗУ «Про насіння і садивний матеріал» встановлено, що дія цього Закону не поширюється на обіг насіння і садивного матеріалу ГМО, що регулюється спеціальним законодавством. Відповідно, існує потреба в приписах не тільки про обіг такої продукції, а й щодо її обов'язкового маркування на вміст ГМО. В іншому випадку відсутність маркування не дозволить у майбутньому відстежити наявність ГМО у виробленій продукції.

Безумовно, що дотримання суб'єктами господарювання вимог законів без встановлення відповідальності є неможливим. Так, відповідно до статті 18 ЗУ «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», передбачається цивільна, адміністративна, дисциплінарна або кримінальна відповідальність осіб, винних у: приховуванні або перекрученні інформації, що могло спричинити або спричинило загрозу життю та здоров'ю людини чи навколишньому природному середовищу; недотриманні або порушенні вимог стандартів, регламентів, санітарних норм і правил використання, транспортування, зберігання, реалізації ГМО; використанні незареєстрованих ГМО або продукції, отриманої з їх використанням (за винятком науково-дослідних цілей); порушенні правил утилізації та знищення ГМО; невиконанні законних вимог посадових осіб, які здійснюють державний нагляд і контроль.

Отже, цей Закон не закріплює конкретних санкцій за порушення законодавства, а відсилає до загального законодавства, зокрема до Кодексу про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Цивільного кодексу у разі завдання майнової або моральної шкоди у договірних або позадоговірних відносинах, а також не визначає поняття «інформації, приховування або перекручування якої могло б спричинити або спричинило загрозу життю та здоров'ю людини чи навколишньому природному середовищу». Тож, відсутність чіткого правового регулювання може призвести до віднесення порушень законодавства у сфері біо- та генетичної безпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності та поводженні з ГМО до неоднозначної та оцінюваної категорії, що суперечить принципам правової держави в цілому [9].

Застосування ГМО (у тому числі і при вирощуванні сільськогосподарської продукції) регламентується нормами ЗУ «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р., № 1103-V, що має загальний характер, але в багатьох аспектах не відповідає законодавству ЄС. Проблема приведення у відповідність до законодавства ЄС національного аграрного законодавства, в тому числі й щодо використання ГМО у сільському господарстві, має значну актуальність з урахуванням необхідності виконання положень укладеної у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, у якій передбачено, що Україна має розробити комплексну стратегію регулювання ГМО. Окрім того, отримання 23 червня 2022 року Україною статусу кандидата на вступ до ЄС потребує більш активної діяльності вітчизняного законодавця в сфері використання ГМО.

Щодо європейської сільськогосподарської та продовольчої системи, що підтримується спільною аграрною політикою, то вона є світовим стандартом з погляду безпеки, надійності поставок, харчування та якості. Перехід до стійкої продовольчої системи може принести користь для навколишнього середовища, здоров'я

та суспільства, а також запропонувати більш справедливий економічний вигоди [10]. Законодавство ЄС щодо нової спільної аграрної політики на 2023-2027 рр. буде спрямовано на прозорість процесів, дотримання екологічних вимог та загалом буде побудована навколо десяти ключових цілей, однією з яких зокрема є захист продовольства та якості здоров'я [11].

Україна, як країна-кандидат на вступ до ЄС, має забезпечити імплементацію *acquis*, зокрема у сфері безпеки харчових продуктів, ЄС створив нормативно-правову базу для забезпечення того, щоб розвиток сучасних біотехнологій, особливо ГМО, відбувався в безпечних умовах. База спрямована на те, щоб: 1) захистити здоров'я людей і тварин, а також навколишнє середовище шляхом запровадження оцінки безпеки за найвищими можливими стандартами на рівні ЄС перед тим, як будь-який ГМО буде розміщений на ринку, 2) запровадити узгоджені процедури оцінки ризику та дозволу на ГМО, які є ефективними, обмеженими в часі та прозорими, 3) забезпечити чітке маркування ГМО, розміщених на ринку, щоб дати можливість як споживачам, так і професіоналам (наприклад, фермерам) зробити усвідомлений вибір, 4) забезпечити відстежуваність ГМО, розміщених на ринку [12].

У певних сферах, зокрема таких як ГМО або пестициди, законодавство ЄС вимагає від Європейського агентства з безпеки харчових продуктів (EFSA) проведення оцінки екологічного ризику (ERA). У рамках своєї роботи з оцінки безпеки ГМО EFSA оцінює для всіх застосувань ГМО не лише можливий негативний вплив на здоров'я людей і тварин, але й вплив на навколишнє середовище. Комісія з питань ГМО розробила керівний документ для оцінки ризику ГМ-рослин і продуктів харчування та кормів, отриманих від них та оновила свої рекомендації 2006 року щодо оцінки ризику для навколишнього середовища, посиливши вимоги до заявок на ГМО, що подаються до EFSA для оцінки щодо створення, збору та аналізу даних. [13].

Європейський Союз увів жорстку обов'язкову систему маркування, що базується на процесі виробництва, а не на продукті, та включає широкий спектр продуктів з окремими винятками та дуже низьким пороговим рівнем. Крім того, у ЄС діють добровільні правила щодо маркування продуктів без ГМО.

Даний підхід до маркування вимагає існування системи відстеження ГМО, а також продуктів харчу-

вання та кормів, що вироблені з ГМО, на всіх стадіях виробництва, переробки та розповсюдження. Регламентом 1830/2003 було запроваджено дану систему, що є обов'язковою для всіх виробників та постачальників продуктів харчування та кормів, які мають гарантувати те, що інформація щодо ГМО продукції та продукції, виробленої з ГМО, а також унікальний ідентифікатор, закріплений за кожним ГМО, надані в письмовій формі операторам ринку, що отримують даний продукт (Стаття 4 та 5 Регламенту 1830/2003).

Слід зазначити, що цілеспрямоване використання ГМО в органічному сільському господарстві в ЄС заборонене. Відповідно до Статті 9 (1) Регламенту 834/2007 від 28 червня 2007 року про органічне виробництво та маркування органічних продуктів, ГМО та продукти, що вироблені з ГМО чи з використанням ГМО, не застосовуються як продукти харчування, корми, технологічні добавки, засоби захисту рослин, добрива, відновлювачі ґрунту, насіння, матеріали для вегетативного розмноження, мікроорганізми та тварини в органічному виробництві. Однак незначний вміст ГМО в органічних продуктах є допустимим. Допустимий рівень випадкового чи технічно неминучого вмісту ГМО в органічних продуктах встановлено на рівні 0,9 %, як і для звичайних продуктів. Це означає, що органічні продукти, у складі яких ГМО не досягає зазначеного рівня, не підлягають маркуванню [9].

Висновки. На підставі проведеного аналізу правової регламентації використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження можемо зробити висновок про те, що на сьогодні політика ЄС щодо ГМО є однією з найбільш суворих регуляторних систем, яка містить у собі принципи та норми щодо виробництва та поводження з ГМО на всіх етапах його існування: від виробництва до реалізації на ринку, а також встановлює вимоги щодо відстежування та маркування продуктів, що містять ГМО. Задля ефективного врегулювання генетично-інженерної діяльності згідно з провідними світовими стандартами, особливо через набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС, вітчизняний законодавець має імплемувати право ЄС щодо ГМО. Додатковим аргументом може слугувати забезпечення нашої державою продовольчої безпеки, оскільки Україна тривалий час позиціонується як гарант продовольчої безпеки в країнах Близького Сходу, Європи, Південно-Східної Азії та Північної Африки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Менів О.І. Правове забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 : Харків, 2016. 20 с.
2. Марченко В. Ю. Вдосконалення правового регулювання використання ГМО в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 291-294. Режим доступу: <http://molodyuvchenu.in.ua/files/journal/2017/12/67.pdf> (дата звернення 19.10.2022).
3. Бережна В.Р. Деякі аспекти правового регулювання використання генетично модифікованих організмів. Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків : Юрайт, 2020. 464 с.
4. Єрмоленко В.М. Актуальні питання систематизації законодавства про продовольчу безпеку. Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України : збірник наукових праць круглого столу (18 березня 2011 року). – К. : ВПЛ «Обрії», 2011.
5. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 р. № 1103-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 35. Ст. 484.
6. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 р. № 254-к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 2598.
7. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 30. Ст. 379.
8. Бугера С. І. Використання генетично модифікованих організмів у сільськогосподарському виробництві: інформаційно-правовий аспект. *Інформація і право*. 2011. № 3(3). С. 84–92. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/11bsiipa.pdf> (дата звернення 19.10.2022).
9. Волков О. Державне регулювання обігу ГМО в Україні: поточний стан та концепція реформування. Проект USAID «Агроінвест». 2014. 37 с. URL: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00KRK3.pdf (дата звернення 19.10.2022).
10. A healthy food system for people and planet. European Commission: веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/agriculture-and-green-deal_en (дата звернення 10.10.2022).
11. The new common agricultural policy: 2023-27. European Commission: веб-сайт. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/new-cap-2023-27_en (дата звернення 10.10.2022).
12. GMO legislation. European Commission: веб-сайт. URL: https://food.ec.europa.eu/plants/genetically-modified-organisms/gmo-legislation_en (дата звернення 10.10.2022).
13. Environmental risk assessment. European Food Safety Authority: веб-сайт. URL: <https://www.efsa.europa.eu/en/topics/topic/environmental-risk-assessment> (дата звернення 11.10.2022).